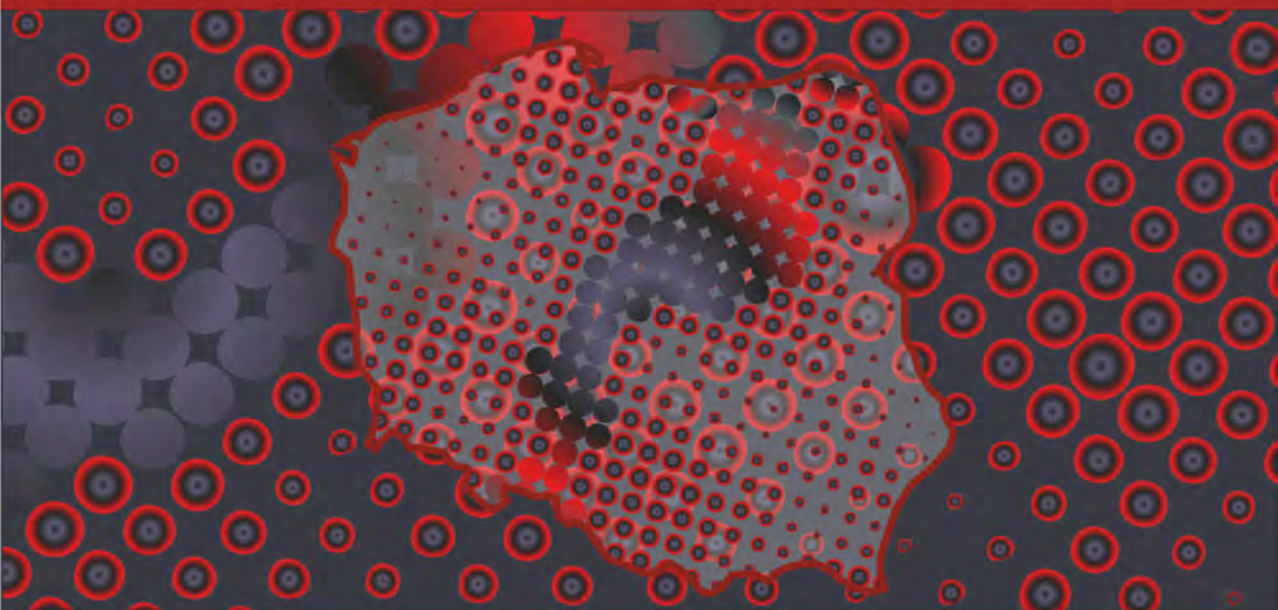

WALDEMAR FLORCZAK

Co wywołuje przestępczość i jak ją można ograniczać?

Wielowymiarowa analiza makroekonomiczna

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

Co wywołuje przestępczość i jak ją można ograniczyć?

**Wielowymiarowa
analiza makroekonomiczna**

WYDAWNICTWA
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

WALDEMAR FLORCZAK

Co wywołuje przestępczość i jak ją można ograniczyć?

**Wielowymiarowa
analiza makroekonomiczna**

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2013

Waldemar Florczak – Katedra Modeli i Prognoz Ekonometrycznych
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki
90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r., nr 41/43

RECENZENT

Marek Gruszczyński

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Ewa Siwińska

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

OKŁADKĘ PROJEKTOWAŁA

Barbara Grzejszczak

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2013

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.06184.13.0.M

ISBN 978-83-7525-919-3
ISBN (ebook) 978-83-7969-076-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
91-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63; faks (42) 665 58 62

Spis treści

Wstęp	7
Bibliografia	12
Rozdział 1. Makrouwarunkowania przestępczości i baza danych	13
1.1. Wprowadzenie	13
1.2. Lista zmiennych modelu WF-CRIME	16
1.3. Środowiskowe makrouwarunkowania przestępczości: charakterystyka zmiennych.....	24
1.4. Instytucjonalne uwarunkowania przestępczości: charakterystyka zmiennych.....	33
1.5. Pomiar społecznych kosztów przestępczości	38
1.6. System egzekucji prawa w świetle wybranych charakterystyk.....	43
1.7. Podsumowanie	52
Bibliografia	53
Załącznik 1.1	56
Załącznik 1.2	63
Załącznik 1.3	69
Rozdział 2. Co wpływa na funkcjonowanie systemu egzekucji prawa: specyfikacja i wyniki estymacji równań modelu WF-CRIME	73
2.1. Wprowadzenie	73
2.2. Alternatywne teorie przestępczości – próba systematyzacji.....	74
2.3. Ekonomiczna teoria przestępczości oraz empiryczne modele przestępczości	79
2.4. Równania podaży przestępczości	91
2.5. Równania sekcji policji (bezpieczeństwa publicznego)	102
2.6. Równania sekcji sądownictwa	105
2.7. Równania sekcji więziennictwa	109
2.8. Podsumowanie: model WF-CRIME z perspektywy systemowej	113
Bibliografia	116
Załącznik 2.1.	120

Rozdział 3. Przestępczość a system egzekucji prawa: własności symulacyjne i mechanizmy funkcjonalne modelu WF-CRIME	137
3.1. Wprowadzenie	137
3.2. Analiza powiązań jednoczesnych modelu WF-CRIME	138
3.3. Analiza reakcji modelu na bodźce	143
3.3.1. Uwagi metodologiczne	143
3.3.2. Plan badania	144
3.3.3. Mnożniki względem zwiększenia nakładów na system egzekucji prawa oraz zwiększenia liczby funkcjonujących więźniów	146
3.3.4. Mnożniki względem zwiększenia wysokości grzywien i prawdopodobieństwa skazania na grzywnę dodatkową	155
3.3.5. Mnożniki względem 10% wzrostu zmiennych z obszaru ekonomicznych uwarunkowań przestępczości	156
3.3.6. Mnożniki względem 10% wzrostu zmiennych z obszaru społeczno-ekonomicznych uwarunkowań przestępczości	160
3.3.7. Mnożniki względem 10% wzrostu zmiennych z obszaru społecznych uwarunkowań przestępczości	168
3.3.8. Mnożniki względem 10% wzrostu udziału w populacji młodych mężczyzn oraz spożycia alkoholu	171
3.4. Podsumowanie wyników analizy mnożnikowej	171
Bibliografia	174
Załącznik 3.1.	175
Załącznik 3.2.	181
Rozdział 4. Przestępczość w Polsce do roku 2020: prognoza i analizy scenariuszowe	187
4.1. Wprowadzenie	187
4.2. Założenia i wyniki prognozy	187
4.3. Założenia i wyniki scenariuszy zmian w polityce karnej	194
4.4. Założenia i wyniki scenariuszy zmian uwarunkowań środowiskowych	201
4.5. Podsumowanie rezultatów analiz scenariuszowych	209
Bibliografia	210
Załącznik 4.1.	211
Załącznik 4.2.	217
Zakończenie	223
Bibliografia	226

Wstęp

Istnieją liczne powody, dla których zjawisko przestępczości stanowi przedmiot analiz różnych dyscyplin naukowych i obiekt zainteresowania zarówno opinii publicznej, jak i polityków.

Po pierwsze, zapewnienie ładu społecznego i praworządności należy do podstawowych i uniwersalnych zadań wszystkich zorganizowanych społeczeństw. Cel ten – obok gwarancji bezpieczeństwa zewnętrznego – leżał u źródeł powstania pierwszych organizmów państwowych, zaś rola „nocnego stróża” stanowi *minimum minimorum* zadań stawianych każdemu państwu. Wysoka przestępczość jest czynnikiem, który *per se* prowadzić może do negatywnego społecznego odbioru ogólnego stanu gospodarki i ekipy rządzącej, zaś w skrajnych przypadkach do podważenia instytucji samego państwa.

Po drugie, przestępczość jest jedną z głównych przeszkód na drodze formowania kapitału społecznego, który w znacznym stopniu determinuje długookresowy wzrost gospodarczy (Putnam [1993], Bjoornskov [2006], Sztudynger [2003], Florczak [2011]).

Po trzecie, czyny przestępcze prowadzą do wymiernych strat społecznych, zaś działania zmierzające do ograniczenia skali przestępczości również wiążą się z ponoszeniem kosztów, wynikających z funkcjonowania systemu egzekucji prawa (Brand, Price [2000], Czabański [2009]).

Jest zatem celowe dysponowanie dla Polski modelem, za pomocą którego możliwa byłaby nie tylko identyfikacja, ale również kwantyfikacja wpływu makro-determinant przestępczości, jak również wskazanie najbardziej efektywnych sposobów alokacji publicznych środków na poszczególne ogniwa systemu egzekucji prawa. W odróżnieniu od wiodących gospodarek świata, badania nad przestępczością w Polsce na ogół nie wychodzą bowiem poza ramy dyskursu werbalnego czy warsztat statystyki opisowej, zaś analizy ekonometryczne dotyczące omawianej tematyki są nieliczne (Markowska, Sztudynger [2003], Sztudynger [2004], Florczak [2009]).

W przeciwieństwie do badań z zakresu socjologii, psychologii czy kryminologii – których dorobek jest znaczący – próby przedstawienia problematyki przestępczości z perspektywy makroekonomicznej są na gruncie krajowym niezmiernie rzadkie i fragmentaryczne. Światowa, ekonomiczna literatura tematu jest natomiast bardzo bogata, podobnie jak istniejące aplikacje empiryczne. Jednakże

dociekliwa analiza licznych zagadnień szczegółowych związanych z omawianą tematyką wskazuje na liczne niespójności, niedociągnięcia, a nawet sprzeczności w prowadzonych analizach. Należą do nich m.in.:

1) metoda selekcji zmiennych objaśniających równania podaży przestępczości. Wydaje się, iż dobór regresorów (zmiennych objaśniających) uwarunkowany jest z jednej strony dostępnością danych statystycznych, z drugiej zaś osobistymi preferencjami badacza co do relatywnego znaczenia konkretnych determinant przestępczości (Field [1999], Fajnzylber, Lederman, Loayza [2002], Harries [2003]). Jednakże czynnik, który z punktu widzenia jednej teorii przestępczości uznać można za mało istotny lub nawet irrelevantny z punktu widzenia innej teorii, uznać należałoby za kluczowy. Stąd, arbitralne ograniczanie liczby zmiennych, potencjalnie objaśniających przestępczość, nie wydaje się właściwe (Florczak [2012]);

2) pomimo, iż efekt odstraszenia (*deterrence effect*) obejmuje trzy składowe – wskaźnik wykrywalności przestępstw (*clearance rate*), wskaźnik wyroków skazujących (*conviction rate*) oraz dotkliwość kary (*penalty severity*) – to w zdecydowanej większości badań empirycznych jest on aproksymowany jedynie wskaźnikiem wykrywalności. Najczęściej sytuacja taka nie tyle jest powodowana brakiem danych, dotyczących pozostałych składowych efektu odstraszenia, co wynika z subiektywnego przekonania badacza o rzekomej nieistotności efektu odstraszenia pozostałych komponentów (Mendes, McDonald [2001]);

3) dotkliwość kary jest niemal we wszystkich badaniach zredukowana jedynie do długości wyroku bezwzględnego pozbawienia wolności, co wydaje się nadmiernym uproszczeniem, gdyż pozostałe formy kar (np. grzywny i ich wysokość) również posiadają właściwości odstrasżające (Becker [1968], Eide 1997], Viren [2001]).

4) kompleksowe, holistyczne studia empiryczne – uwzględniające obok równania podaży przestępczości również wszystkie składowe systemu egzekucji prawa – są niezmiernie rzadkie. W najlepszym przypadku jedynym ogniwem uwzględnianym w takich analizach jest bezpieczeństwo publiczne/policja (Bodman, Maultby [1997]). Jednakże w kompletnym systemie egzekucji prawa policja odpowiada za wskaźniki wykrywalności, a zatem za jeden tylko element pełnego efektu odstraszenia. Dlatego też całościowa analiza związków pomiędzy skalą przestępczości a skalą publicznego zaangażowania w jej ograniczanie powinna obejmować także pozostałe ogniwa systemu egzekucji prawa (Tulder, Van der Torre [1999]).

W monografii niniejszej przedstawiono propozycję kompletnego, makroekonomicznego modelu przestępczości i systemu egzekucji prawa dla Polski, o kryptonimie WF-CRIME. Jest to pierwsza w kraju – i jedna z nielicznych w świecie – konstrukcja tego typu, umożliwiająca analizę ilościową związków pomiędzy skalą przestępczości a wszystkimi składowymi systemu egzekucji prawa w ramach powiązań simultanicznych.

Źródłowe dane, umożliwiające statystyczną weryfikację różnorodnych hipotez formułowanych w trakcie specyfikacji równań modelu, pochodzą – poza kilkoma wyjątkami (rozdział 1) – z oficjalnych publikacji GUS. Mają one postać szeregow czasowych o częstotliwości rocznej za okres 1970–2008, zagregowanych do poziomu całego kraju. Badanie ma zatem charakter makroekonomiczny.

Istnieją liczne powody, dla których analizy procesów społeczno-ekonomicznych prowadzone przy użyciu danych czasowych poziomu makro są uzasadnione.

Po pierwsze, pewne zjawiska mają na poziomie zagregowanym charakter jakościowo odmienny od zjawisk mikroekonomicznych i mogą być weryfikowane jedynie z poziomu makro (np. hipoteza Kuzneta czy hipoteza odstraszania ogólnego (*general deterrence hypothesis*)).

Po drugie, procesy makro(ekonomiczne) mogą różnić się znacząco – zarówno pod względem jakościowym, jak i ilościowym – od procesów, jakie można zidentyfikować/kwantyfikować na poziomie mikroekonomicznym, w przypadku gdy badaniu poddane są te same kategorie społeczno-ekonomiczne dla poziomu mikro i makro. Wynika to z formalnych właściwości procesów mikro i makro (np. Hardt [2009]) – co dobrze oddaje znana maksyma, iż „całość to coś więcej niż suma jej części”.

Po trzecie, badania międzynarodowe – wykorzystujące najczęściej dane panelowe – nie stanowią alternatywy wobec analiz makro prowadzonych na szczeblu narodowym. Choć badania takie są w pewnym sensie podstawowe, gdyż weryfikują w skali międzynarodowej/globalnej adekwatność formułowanych na gruncie teoretycznym hipotez, to jednak ich praktyczna użyteczność z punktu widzenia danego kraju jest ograniczona. Rezultaty uzyskane w badaniach międzynarodowych, np. oszacowania parametrów strukturalnych mogą bowiem nie korespondować do wyników, jakie uzyskanoby, gdyby analogiczne badanie przeprowadzić dla wybranego kraju.

Po czwarte, zbiór czynników warunkujących zmienność zjawisk na szczeblu indywidualnym różni się od zestawu analogicznych czynników dla całej populacji, przede wszystkim ze względu na możliwość jednoczesnego znoszenia się wpływu wybranych czynników ryzyka w przypadku agregacji uwarunkowań indywidualnych do poziomu makro. Na poziomie zagregowanym wariancja wybranych czynników ryzyka może być bowiem niedostateczna, w przeciwieństwie do wariancji uzyskiwanej na poziomie mikroekonomicznym. Stąd, jak utrzymują Elford i Ben-Shlomo [1997], s. 146:

Niemожność powielenia na szczeblu makroekonomicznym wyników badań mikroekonomicznych nie jest dowodem na nieistotność określonej zmiennej. Zakładając, iż różnica w uzyskanych oszacowaniach nie wynika z błędu pomiaru, wynik taki wskazuje, iż na szczeblu makro liczba adekwatnych determinantów jest znacznie niższa ze względu na występujące liczne interakcje pomiędzy zmiennymi statystycznie istotnymi a zmiennymi, które na szczeblu zagregowanym okazały się nieistotne.

Po piąte, w przeciwieństwie do podejścia makro, badania mikroekonomiczne nie umożliwiają bezpośredniej kwantyfikacji efektów zewnętrznych, które stanowią trwały atrybut społeczno-ekonomicznej rzeczywistości.

Po szóste, modele mikroekonomiczne mają niską wartość operacyjną z punktu widzenia prognozowania i sterowania zjawiskami społeczno-ekonomicznymi.

Po siódme, wykorzystanie danych panelowych do analiz empirycznych jest dla gospodarki Polski – podobnie jak w przypadku większości krajów – utrudnione z powodu ograniczonej dostępności informacji. Chociaż z definicji dane dla szczebla krajowego powstają jako zagregowane wielkości z niższego szczebla agregacji – co *implicite* oznacza, iż istnieją potencjalnie duże możliwości poszerzenia zakresu tematycznego ewidencji statystycznej np. dla poziomu województwa – to jednak Roczniki Statystyczne GUS obejmują znacznie szerszy obszar tematyczny niż np. Roczniki Wojewódzkie.

Po ósme, w kontekście teorii przestępczości poziomu mikro, makro-uwarunkowania środowiskowe stanowią „katalizatory” działań indywidualnych, przy dowolnym założeniu dotyczącym stałości/zmienności cech osobniczych. Odwołując się bowiem jedynie do teorii poziomu mikro trudno byłoby wytłumaczyć dynamiczne zmiany przestępczości zarówno w ujęciu przestrzennym, jak i czasowym.

Po dziewiąte, w przypadku badań prowadzonych na szczeblu całej gospodarki (całego społeczeństwa) nie występuje problem reprezentatywnego doboru próby, który stanowi istotne utrudnienie dla generalizacji wniosków płynących z badań mikroekonomicznych.

Po dziesiąte, przyjęcie określonych hipotez na szczeblu makro może mieć daleko idące implikacje dla odpowiednich działań na szczeblu mezo i mikro, np. potwierdzenie teorii racjonalnego wyboru i/lub teorii działań rutynowych stanowi asumpt do podejmowania aktywnych działań w takich obszarach jak patrolowanie ulic, zwalczanie wandalizmu, oświetlenie ulic, monitoring itp., czyli do szeroko zdefiniowanych działań prewencyjnych i odstraszających.

Zatem – wbrew pojawiającym się opiniom (np. Simpson [1994]) – badania makro stanowią wartościowe narzędzie dociekań nad różnorodnymi aspektami społeczno-ekonomicznej rzeczywistości, w tym nad przestępczością. Spór o supremację podejścia mikro czy makro ma w dużej mierze charakter subiektywny, czego pośrednim dowodem jest istnienie odrębnej klasy modeli, tzw. modeli hierarchicznych (*hierarchical (multilevel) models*), wykorzystujących w ramach wspólnej analizy dane szczebla mikro, mezo i makro (np. Sampson, Raudenbush, Earls [1997]).

Praca składa się z czterech rozdziałów. Jej struktura jest następująca. Rozdział pierwszy, noszący tytuł *Makrouwarunkowania przestępczości: baza danych*, poświęcony jest wyczerpującemu opisowi bazy danych w kontekście makroteorii (*macro-level theories of crime*), legitymujących wykorzystanie

określonych zmiennych objaśniających w badaniu empirycznym. Przeznaczenie całego rozdziału tak pozornie mało interesującym kwestiom wynika ze spostrzeżenia, iż w środowisku większości polskich ekonomistów i kryminologów panuje głębokie przekonanie o absolutnej niedopuszczalności łączenia danych z dwóch reżimów gospodarczych w ramach wspólnej analizy. Stanowisko takie w odczuciu autora jest niejednokrotnie bezrefleksyjne i nie bierze pod uwagę specyfiki konkretnych badań. W konsekwencji – pod wpływem owego przeświadczenia – dochodzi często do negowania, niejednokrotnie *ex-cathedra*, rezultatów badań, których idea *ex definitione* zasadza się z konieczności wykorzystania danych wieloletnich, zaś fundamenty teoretyczne, stanowiące podstawę badań empirycznych, mają charakter uniwersalny i nie relatywizują ani metody analizy, ani wniosków płynących z badań empirycznych ze względu na obowiązujący system gospodarczy.

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Co wpływa na funkcjonowanie systemu egzekucji prawa: specyfikacja i wyniki estymacji równań modelu WF-CRIME*, zapoznano czytelnika z teoretycznymi podstawami modelowania zjawiska przestępczości, na podstawie których dokonano specyfikacji i estymacji parametrów strukturalnych stochastycznych zależności modelu. Przy ustalaniu specyfikacji równań objaśniających funkcjonowanie systemu egzekucji prawa starano się uwzględnić jednoczesne powiązania występujące pomiędzy poszczególnymi ogniwami systemu, tj. resortami bezpieczeństwa publicznego, sądownictwa oraz więziennictwa. Ponadto w rozdziale tym w sposób ideograficzny przedstawiono główne powiązania systemowe modelu WF-CRIME.

Rozdział trzeci, pt. *Przestępczość a system egzekucji prawa: własności symulacyjne i mechanizmy funkcjonalne modelu WF-CRIME*, zawiera opis struktury modelu, z uwzględnieniem podziału na bloki równań prerekurencyjnych, łącznie współzależnych oraz postrekurencyjnych. Omówiono w nim główne sprzężenia zwrotne, które zilustrowano odpowiednim schematem graficznym. Właściwości modelu zbadano przy użyciu analizy mnożnikowej, obejmującej analizę reakcji modelu na impulsy jednorazowe oraz podtrzymane względem wszystkich zmiennych egzogenicznych.

Rozdział czwarty, ostatni – *Przestępczość w Polsce do roku 2020: prognoza i analizy scenariuszowe* – ilustruje możliwości aplikacyjne systemu symulacyjnego. Przedstawiono w nim założenia i wyniki średniookresowej prognozy przestępczości i jej instytucjonalnych uwarunkowań dla lat 2012–2020. Ponadto, omówiono założenia i rezultaty dwóch grup scenariuszy symulacyjnych, zakładających realistyczne zmiany w prowadzonej polityce karnej oraz w środowiskowych uwarunkowaniach przestępczości.

Pracę domykają uwagi końcowe oraz nota na temat możliwości rozbudowy modelu.